

Wprowadzenie

Nazwisko Jana Flisa jest znane polskiemu środowisku geografów, dydaktyków geografii oraz szerokiemu gronu nauczycieli. Popularność tę nietrudno uzasadnić, wzięwszy pod uwagę rozliczne osiągnięcia Profesora, wynikające z rozległości Jego zainteresowań geograficznych, otwartości umysłu, umiejętności dokonywania syntezy, wewnętrznego zaangażowania, a także temperamentu. Dorobek naukowy Jana Flisa był już częściowo przedstawiany w publikacjach związanych z rocznicowymi okolicznościami. Nie sposób pominąć także opracowania poświęconego działaniom Profesora w czasie II wojny światowej oraz publikacji zawierającej rozważania odnoszące się do nauczania geografii.

W świetle tych prac osoba Profesora jawi się jako ta, którą wyróżniał szczególnie rodzaj życiowej mądrości, trafność w ocenie zdarzeń i głęboka znajomość geografii. Jan Flis, choć otwarty i życzliwy ludziom, był jednak surowy i krytyczny wobec powierzchowności, mód i intelektualnego efekciarstwa. Cieszył się powszechnym szacunkiem i estymą wśród pracowników naukowych oraz studentów. Z odejściem Jana Flisa zakończyła się w geografii, a zwłaszcza w kształceniu geograficznym, epoka autorytetów, ogarniających całość geografii, a nie tylko wąską specjalizację oraz twórczo wiążących tradycję myśli geograficznej i ideały z potrzebami ich praktycznej weryfikacji.

Mimo upływu lat problemy podnoszone przez Jana Flisa, szczególnie w odniesieniu do procesu przygotowania kandydatów do zawodu nauczyciela geografii, nie straciły na aktualności i mogą być kanwą do rozważań nad współczesnymi obszarami empirycznych badań oraz teoretycznych refleksji w dydaktyce geografii. Świadectwem wartości idei, proponowanych rozwiązań koncepcyjnych oraz praktycznych Jana Flisa w geografii i edukacji geograficznej jest ich stała obecność w literaturze naukowej, na wykładach akademickich, w programach i podręcznikach szkolnych, a także w toczonych polemikach naukowych. Setna rocznica urodzin Jana Flisa, która minęła 20 lipca 2012 roku, stała się okazją do ponownego dyskursu o geografii, kształceniu geografów oraz dalszych możliwościach rozwoju dydaktyki geografii.

Zakład Dydaktyki Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, którego wieloletnim pracownikiem był Profesor oraz Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Geograficznego zorganizowały w dniu 29 września 2012 roku w Krakowie sesję naukową pt. *Współczesne obszary badań dydaktyki geografii*. Sesja ta, ze względu na treść prowadzonych dyskusji i swoją formułę, stanowiła wyraz uznania dla dokonań naukowych i organizacyjnych Jana Flisa na polu geografii i dydaktyki geografii. Jednocześnie stała się inspiracją dla wznowienia rozważań o miejscu, celach

i zadaniach współczesnej dydaktyki geografii w obliczu zmian zachodzących w geografii jako nauce, a także o aktualnych wyzwaniach stawianych edukacji i związanych z nimi modelami kształcenia geografów oraz nauczycieli geografii.

Większość artykułów zgrupowanych w dwóch częściach niniejszego tomu przygotowano w wyniku dyskusji przeprowadzonych podczas wspomnianej sesji. Prace znajdujące się w pierwszej części przybliżają postać Jana Flisa w kontekście uwarunkowań rodzinnych, społecznych, politycznych, w jakich kształcił się i prowadził działalność naukowo-dydaktyczną, a także zawierają refleksję oraz ocenę Jego koncepcji geografii szkolnej i akademickiej. Część druga obejmuje artykuły poświęcone prezentacji wyników badań empirycznych i studiów teoretycznych z zakresu wybranych problemów współczesnej dydaktyki geografii w Polsce i Europie.

Krystyna Banaśkiewicz-Cabaj i Waław Cabaj, wykorzystując materiały będące w posiadaniu Rodziny Profesora, Instytutu Geografii oraz dotychczasowe publikacje o Profesorze, ukazali szczegóły zainteresowania Jana Flisa studiami nauczycielskimi i geografiami, Jego działalność naukową oraz zaangażowanie organizacyjne dla rozwoju geografii i jej dydaktyki. Jednym z efektów tych prac była koncepcja nauczycielskich studiów w WSP w Krakowie, której szczegółową analizę zaprezentowały Danuta Piróg i Mariola Tracz. Autorki w sposób pogłębiony odniosły się do istoty przygotowania do zawodu nauczycielskiego, wprowadzania nowych form kształcenia, tj. ćwiczeń polowych oraz relacji między kształceniem geograficznym a pedagogicznym. Dokonania Profesora w zakresie dydaktyki geografii, zwłaszcza Jego wkład w skierowaniu dydaktyki geografii na nowe tory – dydaktykę treści i kształcenie kadry zajmującej się profesjonalnie dydaktyką geografii, rozważyła Mariola Tracz. Kolejny, bardzo istotny element działalności Jana Flisa, którym było zainicjowanie jedynych dotychczas uruchomionych w kraju studiów doktoranckich z dydaktyki geografii, wypracowanie koncepcji i programu tych studiów, przybliżyła Michalina Lubelska. Tę część zamykają refleksje Marii Zofii Pulinowej i Sławomira Piskorza, ukazujące Jana Flisa jako nauczyciela – mistrza i przełożonego. Uzupełnienie pierwszej części stanowi analiza publikacji Jana Flisa znajdujących się w zbiorach Biblioteki Instytutu Geografii UP w Krakowie opracowana przez Agnieszkę Świętek oraz pełny zestaw bibliografii Jana Flisa (również tych, które ukazały się po jego śmierci) przygotowany przez Krystynę Cabaj-Banaśkiewicz.

Prace w drugiej części tomu zostały poświęcone wybranym kluczowym problemom badań podejmowanych obecnie w dydaktyce geografii. Jednym z nich jest z pewnością koncepcja kształcenia kandydatów do zawodu nauczyciela geografii odpowiadająca współczesnym wyzwaniom. Wiktor Osuch zaprezentował wyniki badań dotyczące pedagogizacji nauczycielskich studiów geograficznych na tle zmian koncepcji kształcenia nauczycielskiego wynikających z przyjętej Deklaracji Bolońskiej, podejmowanych przez ministerstwo rozwiązań prawnych i ich adaptacji w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Równie istotnym zagadnieniem jest wypracowanie strategii doskonalenia i doksztalcania nauczycieli geografii w obliczu nieustających zmian strukturalnych i programowych, zachodzących w edukacji oraz procesu upowszechnienia się technologii informacyjno-komunikacyjnej w nauczaniu i uczeniu się. Danuta Piróg i Renata Jania przedstawiły wyniki badań empirycznych ukazujące ofertę szkoleniową, adresowaną do nauczycieli, przygotowaną przez różne placówki w kraju. Szczegółowej analizie poddano motyw wyboru, stopień aktywności i preferencji nauczycieli geografii w zakresie doksztalcania

i doskonalenia zawodowego oraz samoocenę wpływu podjętych działań na profesjonalizację zawodową. Kolejnym polem zainteresowania współczesnej dydaktyki geografii jest efektywność kształcenia geograficznego na różnych poziomach nauczania. Wprowadzenie egzaminów zewnętrznych pozwoliło na monitorowanie tego procesu pod względem ilościowym i jakościowym. Opracowanie Jana Wójcika, ukazujące wyniki analizy statystycznej i dydaktycznej zadań zawartych w arkuszach maturalnych z geografii w latach 2005–2011, wpisuje się w tą tematykę badań.

Rozliczne wyzwania stawiane dydaktyce geografii nie odnoszą się wyłącznie do sytuacji w Polsce, ale występują w wielu innych krajach. W kolejnych artykułach zawarto egzemplifikacje tych nowych obszarów prac teoretycznych i empirycznych w Czechach, Słowenii i Rosji. Petra Karvankova zaprezentowała współczesne trendy w rozwoju dydaktyki geografii w Republice Czeskiej ich odzwierciedlenie w programach nauczania geografii. Tatjana Resnik Planinc przedstawiła historyczne uwarunkowania rozwoju nauczania geografii i studiów geograficznych oraz aktualne wyzwania dla dydaktyki geografii w Słowenii, wynikające z realizacji Procesu Bolońskiego. Solomin i Wiaczesław Sukhorukowie dokonali analizy wybranych treści o geografii Rosji pod kątem i adaptacji dla potrzeb edukacyjnych.

Wszystkie opublikowane opracowania teoretyczne i empiryczne wydają się być czytelnym dowodem na ciągłą aktualność poglądów J. Flisa, tak na proces kształcenia geograficznego na różnych szczeblach edukacji, jak i na koncepcję przygotowywania się do pracy w zawodzie nauczyciela. Jak więc wytłumaczyć uwidaczniające się w praktyce nauczania-uczenia geografii odchodzenie od wskazywanych przez Jana Flisa rozwiązań, np. w zakresie kształcenia umiejętności formalnych poprzez treści geograficzne? Dlaczego koncepcja kształcenia nauczycieli geografii podąża w kierunku coraz większej specjalizacji, a nie ku całościowemu kształceniu „geograficznych omnibusów”, które lansował Jan Flis? Wreszcie, z jakiego powodu pozycja geografii szkolnej (i akademickiej) w strukturze innych przedmiotów szkolnych (dyscyplin geografii), o którą tak walczył J. Flis, ulega coraz większej marginalizacji?

Odpowiedź na te pytania nie jest prosta. Wiele zmian zachodzących we współczesnej kulturze, gospodarce oraz życiu społecznym i politycznym implikuje w odniesieniu do edukacji nowe wyzwania, którym nie zawsze jest w stanie sprostać teoria i praktyka nauczania-uczenia się geografii. Równocześnie jesteśmy świadkami publicznych wypowiedzi przedstawicieli świata nauki reprezentujących inne dyscypliny, którzy podważają sens istnienia geografii jako dyscypliny naukowej, co dodatkowo utrudnia starania dydaktyków geografii, nauczycieli i części geografów o przywrócenie należnego miejsca geografii w szkole, a także odbudowanie w świadomości społeczeństwa przekonania o ważności zagadnień poruszanych na lekcji geografii.

Redaktorzy i Autorzy tomu mają nadzieję, że zawarte w nim artykuły będą okazją do ożywienia dyskusji nad wizją współczesnej geografii jako dyscypliny naukowej i akademickiego kształcenia geograficznego, koncepcją geografii szkolnej odpowiadającej na wyzwania współczesnej edukacji oraz inspiracją do inicjowania praktycznych działań na rzecz optymalizacji kondycji geografii we wszystkich wymienionych obszarach.

Introduction

Jan Flis is a well-known person among Polish geographers, scholars interested in the didactics of geography and a wide group of geography teachers. It is easy to explain this popularity when we take into consideration his numerous achievements, which are the result of his extensive geographical interests, his open mind, capacity of synthesis, intrinsic engagement, and temperament. The results of Jan Flis' academic research were partly presented in publications devoted to anniversaries of his birth, activities in the Second World War and in the book which presented his deliberations on the topic of teaching geography.

In the light of these publications, the Professor appears as a person who had unique wisdom gained from his experience, a sense of accuracy in gauging situations and a deep knowledge in various fields of geography. Jan Flis, although known as an open and good-natured person, was also stern and critical towards superficiality and showiness. He was widely respected by scientists and students. His death marked the end of an era in geography (particularly in geography education) during which the scholars had complete authority. That was the time when experts lived in the general field of geography, not only in narrow disciplines. They were able to creatively combine conventional geographical thought with the need for its practical verification.

Despite the passing of time, the problems examined by Jan Flis, especially those relating to the preparation of future geography teachers, didn't lose their validity and can still be a canvas for deliberation about current aspects of empirical surveys and theoretical research in the didactics of geography. The proof of the value of those ideas (the conceptual and practical proposals of Jan Flis in geography and in geography education) is their permanent presence in academic literature, whether it be academic lectures, curricula, textbooks, or scholarly debates. The centennial of Jan Flis' birth, which fell on the 20th of July 2012, was an occasion for renewed discussion about geography, geography teaching in higher education and perspectives on the development of didactics of geography. The Department of Didactics of Geography in the Pedagogical University of Cracow and the Polish Geographical Society Section in Kraków organised on the 29th of September 2012 a session entitled "*Current areas of didactics of geography research*". The session, due to its formula and the

content of the discussions, was proof of the scholar and organisational recognition of Jan Flis in the area of geography and didactics of geography. This session became an inspiration for renewed deliberations on the place, aims and tasks of didactics of geography in the face of transformations in geography as a science. It was also an occasion for a discussion on the actual challenges of education, and the models of teaching geographers and geography teachers in relation to those challenges.

Most of the articles, grouped in two sections in this volume, were prepared as the result of discussions conducted during the session. Papers constituting the first part are from the period when Jan Flis studied and conducted academic research in the context of his family situation, as well as social and political conditions. They also include reflections and evaluations of his concept of school and academic geography. The second part consists of papers devoted to the presentation of empirical surveys and theoretical research in the area of selected current problems of didactics of geography in Poland and in Europe.

Krystyna Banaśkiewicz-Cabaj and Waclaw Cabaj presented some details of Jan Flis' interest in geography studies and geography in general, his scientific activity, and his organisational engagement for the development of geography and its didactics (for the purpose of their presentation they made use of materials gathered by the Institute of Geography from the professor's family). One of the results of his work was the concept of teacher training studies in the Pedagogical University of Cracow. A detailed analysis of this concept was presented by Danuta Piróg and Mariola Tracz. The authors presented an in-depth analysis of the importance of preparation to the teaching profession, the introduction of new forms of studies (for example field-work), and the relation between geographical and pedagogical education. Mariola Tracz presented the professor's achievements in the field of didactics of geography, especially his contribution in turning geography didactics into a new form – the didactics of content – and preparing staff, who became professionally interested in the didactic of geography. Another very important element of J. Flis' activity, was initiating the only one PhD study in the didactics of geography, as described by Michalina Lubelska. This part is concluded with Maria Zofia Pulinowa's and Sławomir Piskorz's reflections about Jan Flis as a teacher – a master and a superior. The supplement of this section is Jan Flis' bibliography of publications, including a full list of them, that can be found in the Library of the Institute of Geography (Pedagogical University of Cracow) – gathered by Krystyna Cabaj-Banaśkiewicz and prepared (for the purpose of the paper) by Agnieszka Świętek.

The papers in the second section are devoted to the current key research problems of geography didactics. One of those problems is undoubtedly the concept of geography teacher training which corresponds with today's challenges. Wiktor Osuch presented survey results on the pedagogical elements of geographical studies in the light of some of the changes of the Bologna Declaration, solutions invented by the Ministry of Law and their application in the Pedagogical University of Cracow. An equally important element of teachers' training is elaborating on a strategy for fine-tuning geography teachers and their life-long training, especially in the face of permanent structural changes and programme changes in education. Therefore, Danuta Piróg and Renata Jania presented results of a survey concerning the educational offer for teacher-training in Poland. They conducted a detailed analysis of geography teachers' motives, the level of activity in the sphere of professional

development and their estimation of how those factors influence becoming the highest level professionals.

Another significant field of interest in didactics of geography is the effectiveness of geography education on various educational levels. The introduction of external exams allowed the monitoring of this aspect of education, both in the quantitative and qualitative sphere. A paper prepared by Jan Wójcik, which presents the statistical and didactic analysis of high school final geography exercises in years 2005–2011, refers to those problems. The numerous challenges facing geography teachers are not only related to a Polish context, but exist in many other countries. The following articles present examples of those new theoretical and empirical research areas in the Czech Republic, Slovenia and Russia. Petra Karvankowa presents current trends in the development of didactics of geography in the Czech Republic and how it is reflected by the curricula of geography. Tatjana Resnik Planinc described the historical conditioning of the development of geography teaching and geography studies, together with the current challenges for the didactics of geography, which are the result of the Bologna Process. Solomin i Wiaczesław Sukhorukov presented an analysis of selected content in Russian geography curriculum, since the Bologna Process was adopted by schools.

All the theoretical and empirical papers collected in this volume seem to be an obvious proof for the validity of J. Flis' ideas, both those concerning geography teaching at each level of education as well as those concerning the concept of geography-teacher training. What is the explanation for the geography teaching practise not being in accordance with his suggestions, for example in the aspect of developing skills through geography contents? Why does the concept of teacher training go in the direction of deep specialisation instead of holistic preparation of a "geographical omnibus"? Finally, why is the position of school and academic geography, for which Jan Flis advocated so strongly, marginalised so intensively?

The answer to these questions is not simple. Numerous changes in today's culture, economy, social and political life imply new challenges. The theory and practice of geography teaching does not always cope with them. Simultaneously, we can hear public speeches of scholars of other disciplines depreciating the importance of geography as a scientific discipline. Such situations make the efforts of scholars, geography teachers and some geographers for re-establishing a proper place for geography at school and in perception of the society, even more difficult.

The editors and authors of this volume hope that, first of all, the papers will be an opportunity for initiating an in-depth discussion about the actual idea of geography as a scientific subject. Secondly, they will cause reflections on geography as a scholarly subject and the concept of school geography which is appropriate for today's curriculum. Thirdly, they will be an inspiration for undertaking practical activities devoted to optimising the situation of geography in all of the mentioned areas.

Danuta Piróg, Mariola Tracz